

11. Boekbesprekingen

Glenn Abernathy: The right of assembly and association. University of South Carolina Press, Columbia, S.C., 1961. 263 blz.

Deze goed opgezette studie houdt zich bezig met de historische ontwikkeling in de Verenigde Staten van een der fundamentele rechten van vrije burgers, het recht van vereniging en vergadering, zoals dat vooreerst was neergelegd in het eerste amendement op de Amerikaanse Constitutie. Afzonderlijke hoofdstukken zijn o.m. gewijd aan vergaderingen op straat, aan parades en processies en aan bijeenkomsten in openbare parken. Een belangrijke materie is voorts bewerkt in het hoofdstuk, gewijd aan de onrechtmatige bijeenkomst. Evenals een aantal jaren geleden de studies van A. M. Rose en van O. R. Gallagher over Frankrijk herinnert het boek van Abernathy er ons aan, hoe nauw altijd de relaties zijn geweest tussen de politieke structuur en de vrije ontwikkeling van het verenigingsleven, en hoe dicht zich dit laatste in allerlei perioden aan de grens van het legale en getolereerde heeft bevonden. De auteur behandelt in dit verband tal van rechtszaken, die trouwens een van zijn voornaamste bronnen blijkt te zijn. Zijn beschouwingen zijn mogelijk in het bijzonder van belang als vergelijkingsmateriaal voor de ontwikkeling in tal van nieuwe staten, die hun ervaringen met de vrijheid van coalitie nog moeten opdoen.

Men kan betreuren, dat de auteur, ongetwijfeld op goede gronden (zie b.v. p. 172-3) niet heeft getracht de moderne rechtswerkelijkheid op het punt van vereniging en vergadering, waarover met name veel sociologisch materiaal beschikbaar is, in zijn onderzoek te betrekken. Dat zou aan deze overwegend historische benadering een dimensie hebben toegevoegd, die wellicht had kunnen leiden tot een begin van een evaluatie van wat vroegere geslachten met zoveel strijd hebben moeten verwerven en handhaven. Doch dit is wellicht een onbillijk verlangen tegenover het vele goede, dat ons in deze studie wordt geboden.

Interessant zijn de opmerkingen van de auteur over de in zekere zin tegenstrijdige belangen, die bij de vereniging een rol kunnen spelen: het belang van de vereniging, om

niet onnodig door enige overheid te worden beperkt in vrijheid van handelen, en het belang van de enkeling bij bescherming door de overheid tegenover elke aantasting door de vereniging van de rechten, die zijn lidmaatschap biedt. Hier kan sprake zijn van een verschuiving in de constellatie: waar de verenigingen zelf zekere machtsaspecten in de samenleving hebben verworven, vervaagt het probleem van de coalitievrijheid als zodanig en komen problemen van coalitiedwang, van controle op eigen besturen, van organisatiepatroon en van de aanpassing van rechterlijke uitspraken aan deze nieuwere ontwikkelingen meer op de voorgrond. Ook in dat opzicht biedt de hier voor ons liggende studie goede aanknopingspunten.

H. M. JOLLES

W. Kornhauser, Scientist in industry, conflict and accommodation, University of California press. Berkeley and Los Angeles, 1962, 230 p. Dit boek is een bruikbare compilatie van de vele onderzoeken over natuurwetenschappelijke onderzoekers, die vnl. binnen de industrie met zuiver wetenschappelijk en toegepast wetenschappelijk onderzoek belast zijn. Bovendien geeft deze studie een analyse van door eigen interviews verzameld materiaal. Het hoofdthema is de spanning tussen autonomie der wetenschappelijke werkers en hun afhankelijkheid en loyaliteit t.o.v. hun werkgever. Als uitwerking hiervan worden de typologieën behandeld van de functionele bureau-craat (die meer op zijn eigen vak is gericht en minder op zijn organisatie), de job-bureau-craat (die de organisatie hoger aanslaat dan zijn vak), de specialist-bureau-craat (beiden positief) en de service-bureau-craat (beiden negatief). Deze en andere typologieën, zoals door Reissman, Blau, Merton, Gouldner en vele anderen ontwikkeld, hebben nu vlees en bloed gekregen. In de discussie over bureaucratie en de wetenschappelijke werker zullen deze gegevens een waardevolle bijdrage leveren. Achtereenvolgens behandelt deze studie de verschillende doeleinden van research en ontwikkeling in de industrie, de werving, organisatie, supervisie en communicatie van de wetenschappelijke werkers, de verschillende professionele organisaties en vakbonden in de Ver. Staten, de „incentives” voor de weten-

schappelijke onderzoekers in de industrie, de invloed van de wetenschappelijke onderzoekers in de industrie om tenslotte de aanpassingsvormen van wetenschapsbeoefenaars en de bedrijfsorganisatie te behandelen.

Voor een recensent is het een onplezierige taak om achteraf de doelstelling van deze studie (en zijn eigen verwachtingen) af te wegen tegen de inhoud en de tekorten aan te wijzen.

Voorreest de basis van het eigen onderzoek: Kornhauser heeft zich in zijn onderzoek tezamen met W. O. Hagstrom uitsluitend op interviews en rapporten gebaseerd. Nu zijn natuurwetenschappelijke onderzoekers een eigen, voor een buitenstaander moeilijk toegankelijke categorie. Juist hier had een poging tot een meer participerende benadering, hoe moeilijk ook te verwezenlijken, verhelderend gewerkt. Dr. H. Bienfait, adj. directeur van het natuurkundig laboratorium bij Philips, maakte bij de kritische bestudering van deze studie meermalen de opmerking, dat Kornhauser klaarblijkelijk geen goede researcher is. De spanningen b.v. die opgeroepen worden door de research zelf zoals de onbevredigdheid bij onverklaarbare uitkomsten, het langdurig ontbreken van verhelderend inzicht beïnvloeden de instelling van onderzoekers in belangrijke mate. Hiervan is in deze studie weinig terug te vinden.

Vervolgens is de behandeling van de „industrial scientist” tussen de andere specialisten, zoals het voorwoord belooft, wel heel mager uitgevallen. Alleen de medicus en jurist worden even wat betreft functie, status en machthiermee vergeleken, maar niet binnen het bedrijf. Een nauwkeuriger bepaling van de plaats van de researcher t.o.v. andere specialisten in het bedrijf zou deze studie meer waarde gegeven hebben.

Ten derde is het te betreuren, dat bij de behandeling van werkgroepen (projectgroepen en specialistengroepen of de tussenvorm, die hier niet genoemd wordt, maar bijv. bij Philips aanwezig is) geen aansluiting gezocht is bij de moderne organisatie-theorieën in de geest van R. Likert of D. McGregor. Deze strikt sociologische studie van buiten af vraagt m.i. een sociaal psychologisch vervolg waarin de aanpassing van de „industrial scientist” meer van binnenuit behandeld wordt.

Samenvattend bevat deze studie een wat dorre maar duidelijke weergave van onderzoekresultaten, die bruikbaar zijn voor de praktijk en

voor de theorie-vorming, maar die niet de sociaal psychologische diepgang hebben gekregen als mogelijk was bij een benadering van binnenuit. Deze studie heeft de recensent in elk geval versterkt in zijn overtuiging, dat de bedrijfssociologie een sociaal-psychologische pendant niet mag missen. Van de kritische opmerkingen van Dr. H. Bienfait is een dankbaar gebruik gemaakt.

P. HESSELING

M. Pflanz: Sozialer Wandel und Krankheit. Ergebnisse und Probleme der medizinischen Soziologie. Stuttgart 1962.

Toen ik dit kloek uitgegeven werk van ruim 400 bladzijden (de klein gedrukte Literatuurverzechnis neemt alleen al 30 pagina's in beslag) onder ogen kreeg, hoopte ik op een wetenschappelijke studie over de grondslagen en de inhoud van de medische sociologie, iets waaraan langzamerhand in Europa wel behoefte bestaat. Maar René König mag dan in zijn voorwoord zeggen dat de schrijver tracht „vom Standpunkt des Mediziners aus eine Einführung in die Probleme der medizinischen Soziologie zu geben”, het komt mij voor dat dit niet de bedoeling van Pflanz geweest is. De bovengeciteerde woorden van König geven tevens de sleutel waarom: een inleiding in de medische sociologie kan immers alleen geschreven worden door een socioloog en niet door een „Mediziner”. Beter wordt de inhoud van het boek gekarakteriseerd in een ander voorwoord, waarin gezegd wordt dat de auteur langs epidemiologisch-statistische weg de frequentie van allerlei aandoeningen betrokken heeft op sociologische factoren. Het grootste deel (250 bladzijden) wordt ingenomen door deze statistische studie. Over bijna 10.000 patiënten die in 1957 de interne polikliniek van de universiteit te Gießen bezochten, werd door middel van een enquête-formulier een aantal maatschappelijke gegevens verzameld, die tezamen met diagnostische data mechanisch verwerkt zijn, waarna correlatie tussen de medische en de sociologische factoren berekend zijn. De sociologische gegevens worden tenslotte vanuit het gezichtspunt van „maatschappelijke verandering” (social change) nader besproken.

Het vergelijken van morbiditeitsstatistieken uit verschillende landen is een bijzonder gevaarlijke bezigheid, omdat de diagnostische criteria immers niet gelijk zijn. Dit geldt te

meer waar de auteur zulke moeilijk definieerbare diagnoses als vegetatieve klachten (hoofdpijn, hartkloppingen, e.d.) en griep heeft verwerkt. Van grote waarde is het per diagnose bijeenbrengen van internationale literatuur over de morbiditeit.

Het vergelijken van de cijfers zonder meer levert echter zoals gewoonlijk geen duidelijke conclusies op. Ook sociale factoren zoals geslacht, leeftijd, gezinsgrootte, migratie, stand, arbeid, woonplaats en sociale verzekering geven wel gelegenheid tot beschouwingen over mogelijke samenhangen, maar correlatie met medische factoren leidt niet tot dieper inzicht. Wat zegt het ons dat „heimatvertriebene” vrouwen uit Balkanlanden relatief veel aan longtuberculose en slaapstoornissen lijden?

Het tekort van dit boek ligt voor mijn gevoel hierin, dat het statistisch onderzoek niet organisch verbonden is met de sociologische beschouwingen. Waarschijnlijk heeft de schrijver eerst zijn materiaal verzameld en bewerkt en is hij dat later met sociologie gaan aankleden. Het wachten is daarom nog steeds op studies die een medisch-sociologische vraagstelling door een goed gefundeerd en gericht onderzoek trachten te beantwoorden.

De waarde van het boek ligt in de grote hoeveelheid literatuur die hier systematisch bijeengebracht is en die voor latere onderzoekers tal van tijdsparende wegwijzers bevat.

F. DOELEMAN

Dr. G. A. Kooy en J. H. H. Hasenack: De echtscheiding in het agrarisch milieu. Bulletin nr. 21 van de afdeling Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool te Wageningen (1961).

In dit bulletin doen de auteurs verslag van een door hen zelf als statistisch-sociologisch gekarakteriseerd onderzoek naar het echtscheidingsniveau van de agrarische zelfstandigen en de agrarische werknemers in vergelijking met dat van de niet-agrariërs in Nederland. Blijkens de inleiding was er voor een onderzoek naar de echtscheiding onder de agrariërs „slechts weinig tijd en vrijwel geen geld” beschikbaar, hetgeen de auteurs noopte zich te beperken tot de gebruikmaking van bij het C.B.S. berustend statistisch grondmateriaal. Het onderzoek is hierdoor beperkt van aard en van de hypothesen, die men voorafgaand aan de confrontatie

met het statistisch materiaal had ontwikkeld, worden dan ook — terecht — alleen de aan de hand van de statistische gegevens min of of meer toetsbare veronderstellingen opgesomd.

Het resultaat van het onderzoek is niet direct opzienbarend. Volgens de auteurs is door het onderzoek de juistheid van de eerste en tweede hypothese aannemelijker geworden: gevonden werd n.l. dat het echtscheidingsniveau van boeren en tuinders in de periode 1943—1957 inderdaad zeer laag was en dat de relatieve echtscheidingsfrequentie onder de landarbeiders in diezelfde periode die onder de boeren te boven ging, maar aanmerkelijk bleef onder die van de niet-agrariërs. De derde hypothese, „dat het agrarisch echtscheidingsniveau correspondeerde met de mate, waarin van streek tot streek het gezinsindividualisme zich ontwikkelde”, werd in dit onderzoek niet bevestigd. Terwijl de auteurs blijven veronderstellen dat de vierde hypothese een juiste is. Volgens deze hypothese kan men — zowel bij agrariërs als bij niet-agrariërs — een groter echtscheidingsrisico verwachten naarmate de met de sociaal-culturele identificatie van man en vrouw verband houdende verschillen in levenswaardering en gedragsposities tussen hen beiden groter zijn.

Dat deze (en enkele andere) resultaten weinig opzienbarend zijn, valt de auteurs niet kwalijk te nemen. Zij zijn zich zeer goed bewust van de beperktheid van dit onderzoek. In het begin schrijven zij reeds: „Het was een onderzoek, bescheiden in opzet en tamelijk onbevredigend qua resultaat, maar het lijkt niettemin verantwoord, het onder de aandacht te brengen van een ruimer kring.” Daarom heeft het geen zin hier op verschillende beperkingen in en zwakheden van het gepresteerde materiaal te wijzen. Veeleer willen we onze waardering uitspreken voor het verrichte werk, dat zeker niet altijd even interessant geweest zal zijn, maar dat toch een zo volledig mogelijke bewerking geeft van het voorhanden zijnde materiaal met betrekking tot het onderhavige vraagstuk. In dit verband willen we met waardering gewag maken van het feit, dat in een bijlage is vermeld welke gegevens niet in de publicatie zijn opgenomen, maar wel aanwezig zijn en zonder moeite kunnen worden verstrekt. Het betrekkelijk vele cijfermateriaal maakt het geheel wat moeilijk leesbaar. We hebben

de indruk dat hieraan wel iets gedaan had kunnen worden door n.l. niet meer cijfers in de tekst op te nemen dan strikt noodzakelijk was. De cijfers omtrent de huwelijken naar kindertal b.v. (pag. 40) dienen voor een conclusie die het C.B.S. in de bekende publicatie over de echtscheidingen reeds eerder had bereikt. Het is echter duidelijk te merken, dat de auteurs zich in het opnemen van cijfers beperkingen hebben opgelegd. Over het algemeen kan men dan ook zeggen dat degene, die cijfers nodig heeft over het echtscheidingsniveau in het agrarisch milieu, deze goed en overzichtelijk samengevat in dit bulletin kan vinden.

G. DEKKER

Leo Kofler: Staat Gesellschaft und Elite zwischen Humanismus und Nihilismus. Schotola-Verlag, Ulm/Donau 1960, 392 blz.

De schrijver van dit boek is een Pools socioloog, aanvankelijk leerling van Max Adler, later sterk onder invloed van Georg Lukács. In 1938 is hij geëmigreerd naar Zwitserland, waar hij in 1944 onder het pseudoniem Stanislaw Warynski zijn „Wissenschaft von der Gesellschaft. Umriss einer Methodenlehre der dialektischen Soziologie” publiceerde, een boek, dat ook in Nederland enige bekendheid geniet. Na de oorlog was Kofler hoogleraar in Oost-Duitsland. In 1950 week hij uit naar het westen en woont sindsdien in Keulen. Hij is echter het marxisme trouw gebleven, zoals blijkt uit de verschillende geschriften, die hij na zijn vlucht heeft gepubliceerd.

Vele sociologen zullen Koflers boek, als speculatief, zoal niet politiek, afwijzen. Kofler, op zijn beurt, staat sterk afwijzend tegenover de empirische sociologie, „die sich damit begnügt die Wirklichkeit in viele Teilerscheinungen zu zerlegen und deskriptiv zu erfassen” (8). — „Eine bloß deskriptive und nicht dialektisch-„verstehende” soziologische Methode vermag statt des Wesens nur den Schein anzubieten, unterliegt den spontanen und den reflektierten „falschen Bewusstsein”. (ibid.). In de moderne sociologie viert het specialisme hoogtij en houdt men zich bezig met deelgebieden in plaats van met het geheel. De enige gesloten sociologische theorie, die nog een „Ganzheitsbetrachtung” geeft is, volgens de schrijver, de dialektische; de vervlakkings en dogmatisering door haar diverse westelijke en oostelijke vertegenwoor-

digers heeft daaraan niets kunnen veranderen. Zoals gezegd knoopt Kofler vooral aan bij Lukács, ongetwijfeld één van de (weinig) zeer groten in het marxistische kamp, al blijkt dat helaas niet uit zijn laatste boek („Wider den miszverstandenen Realismus”), dat Kofler om onbegrijpelijke redenen zo roemt; het is namelijk door en door dogmatisch en ondialectisch.

Zelfs als men voorstander is van een dialectische sociologie, kan men nog met Kofler van mening verschillen over de waarde van het empirisch onderzoek; de schrijver is hier trouwens uitermate eenzijdig en ongenueanceerd: zo verwijt hij bijv. in één adem Dahrendorf, Schelsky (!) en Geiger „ein Gemisch von löffelweis gehäufter Vielwisserei und oberflächlichster Empiristik” (317). Onderzoek en dialectische theorie hoeven elkaar niet uit te sluiten. Men kan beide combineren, zonder ze in een continuum te willen harmoniseren. De functie van het onderzoek is daarbij dan het behoeden van de theorie voor mythologiseren en ideologische hypostaseringen, terwijl omgekeerd de theorie een critische relativering kan geven van de kenniswaarde van de waargenomen verschijnselen.

Ondanks deze bezwaren biedt Koflers boek nog veel interessants. Het boek is niet systematisch opgebouwd; men vindt er slechts de uitwerking van een aantal categorieën, die de schrijver fundamenteel acht, t.w. staat, maatschappij en elite. Bij de elite onderscheidt de auteur de burgerlijke, decadente elite en de humanistische, progressieve elite. Daarnaast snijdt Kofler nog tal van andere onderwerpen aan. Zo schrijft hij met name uitvoerig over de intelligentia en de bureaucratie. Interessant is ook de beschouwing over het vrijheidsbegrip (waarin hij zich o.a. keert tegen Karl Jaspers) en de polemiek tegen Ernst Jünger.

Hinderlijk is, dat Kofler zijn bronnen niet duidelijk aangeeft. Hij vermeldt meestal in de tekst alleen maar de titel van het boek, dat hij citeert, maar zelfs dat doet hij niet eens altijd.

B. C. VAN HOUTEN

Salcia Landmann: Der jüdische Witz. Soziologie und Sammlung; mit einem Geleitwort von Professor Carlo Schmid. Walter Verlag. Olten und Freiburg im Breisgau, 1961.

Bestaat er verband tussen de aard en de positie van de Joden en het wezen van de

'Witz'? Salcia Landmann, echtgenote van de bekende Berlijnse filosoof Michael Landmann en zelf ook filosofe van naam — ze promoveerde in 1940 op „Phänomenologie und Ontologie” — tracht deze vraag te beantwoorden in haar boek over de joodse 'Witz'.

Het is moeilijk een Nederlands equivalent te geven voor het woord 'Witz'. Grap noch mop duiden hetzelfde aan. De 'Witz' is dieper, bitterder, scherper en volmaakter. Ze is een filosofie in aforistische vorm, een filosofisch miniatuur, die politieke, religieuze en sociale kritiek geeft. De joodse 'Witz' is niet een algemeen joods verschijnsel, maar het product van bepaalde tijdelijk begrensde omstandigheden binnen het Europese exil-Jodendom. Ze is het wapen van hen, die noch met het zwaard, noch geestelijk rechtstreeks kunnen of willen aanvallen. Ze is het wapen van de verslagene, die aan de mogelijkheid van een overwinning niet denkt.

De tijd van de joodse 'Witz' begint als tegen het eind van de 18e eeuw de idealen van de Verlichting eindelijk doorbreken. Daarmee ontkiemt voor het eerst een ernstige kritiek, zowel op de eigen religieuze instellingen, alsook op de nauwelijks draaglijke uiterlijke levensomstandigheden. Het geloof verliest zijn middeleeuwse kracht en daarmee het lijden zijn metafysisch religieuze achtergrond. In deze tijd beginnen velen uit het Jodendom te treden en zich aan de buitenwereld aan te passen. In deze tweespalt tussen de verloochende en vaak zelfs verdrongen herkomst en de vreemde cultuur, waarin men zo graag opgenomen zou willen worden, ontwikkelt zich de 'Witz'. Als prototype wordt hier Heinrich Heine genoemd, die zijn eigen doop karakteriseerde als het „entree-biljet” tot de Europese cultuur. De strenge, middeleeuwse religiositeit was gebroken. Critiek op de vijandelijke buitenwereld enerzijds, op de eigen traditie anderzijds en tenslotte zelfs op de gehele bestaande orde, hoewel zwaar, werd mogelijk. De druk was te zwaar om een andere afweer als de humor toe te staan, anderzijds echter weer niet zo sterk, dat ze alle levensverwachtingen verstikte. Niet alleen de mogelijkheid van de daad, maar ook de algehele vertwijfeling doodt namelijk de 'Witz'.

De tijd van de joodse 'Witz' is voorbij. Ze kon slechts ontstaan bij de oost- en midden-Europese joden na het aanbreken van de

emancipatie en de Verlichting. In Duitsland heeft ze haar bloei beleefd ten tijde van Napoleon, in het oosten bleef ze zo lang bestaan als steeds weer traditioneel gebonden groepen en individuen toegang zochten tot de moderne cultuur. Dit is pas met de vernietiging van de joden door de nazi's opgehouden. Daarmee is ook de 'Witz' gestorven. Elders ontbreekt thans de voedingsbodem voor de joodse 'Witz'. In het moderne Israel ontbreekt ze volkomen, want men heeft haar niet meer nodig. Worden de joden in Israel aangevallen dan grijpen ze naar de wapens, zoals eens de Makkabeëen. Het moderne Israel is daarom even humorloos als ten tijde van de bijbel.

Aldus Salcia Landmann. Hoe interessant haar theorie ook moge zijn, ze is op diverse punten voor critiek vatbaar. Ze localiseert de 'Witz' te erg bij de midden en oost-Europese joden. Over de 'Witz' bij bijv. de Nederlandse joden wordt echter met geen woord gerept. Haar voornaamste these, dat de humor het wapen der weerlozen is, berust op een te sterke generalisatie. Het is een logische consequentie van deze stelling, dat het moderne Israel humorloos moet zijn. De werkelijkheid wil echter anders. Er worden in het huidige Israel boeken gevuld met joodse 'Witzen'; één ervan werd kort geleden nog in het Duits vertaald („Drehn Sie sich um, Frau Lot”, door Ephraim Kishon).

Veel bedenkelijker dan haar theorie echter zijn de 'Witze' zelf, die mevrouw Landmann heeft verzameld en waarmee het grootste deel van haar boek is gevuld. Het is niet mogelijk daar in dit bestek nader op in te gaan. De belangstellende lezer zij hiervoor verwezen naar de vernietigende kritiek er op van Friedrich Torberg (*Der Monat*, 157). Het boek van Salcia Landmann is in Duitsland een bestseller geworden. Het zou interessant zijn, na te gaan, waaraan dit succes te danken is.

B. C. VAN HOUTEN

Elisabeth Pfeil, Die Berufstätigkeit von Müttern. Möhr, Tübingen, 1961. Veröffentlichungen der Akademie f. Gemeinwirtschaft, Hamburg. 429 p. sekt 11 p. Anhang.

„Eine empirisch-soziologische Erhebung an 900 Müttern aus vollständigen Familien”, luidt de ondertitel van dit lijvige werk. Genoemde volledige gezinnen telden ten tijde

van de mondelinge enquête (1956/1957) minstens één kind onder de vijftien jaar.

Na een kort overzicht van reeds gepubliceerde onderzoeken over het werken der gehuwde vrouw elders en een uitgebreide historisch-sociologische inleiding begint op blz. 73 de verwerking van het zelf verzamelde materiaal naar „Beweggründe“, „Bewusstseinslage und Einstellung“, gevolgen voor inkomen en huishouding en gevolgen voor het gezin.

Bij de vragen betreffende de redenen („Beweggründe“), dus de redenen waarom de moeder was blijven werken na de geboorte van een of meer kinderen resp. in deze situatie was gaan werken, vroeg men, nadat de ondervraagde haar redenen had genoemd, uit twee lijsten waarin resp. de mogelijke financiële motieven en de redenen van psychologische aard nauwkeurig omschreven waren, aan te wijzen wat in haar geval meespeelde.

Vervolgens werd naar de thans geldende redenen gevraagd. Bij een dergelijke wijze van enquêteren komt het op de persoon van de enquêteur of enquêtrice aan. Dit waren de (afgestudeerde) vaste medewerkers van het betreffende instituut, aangevuld met kandidaten en doctorandi.

Om de post reiskosten niet te hoog te maken bepaalde men zich tot de plaatsen waar de aangetrokken kandidaten en doctorandi studeerden en woonden. Zodoende is de geografische spreiding niet geheel representatief te noemen.

Ernstiger lijkt mij in dit geval, dat de spreidingspercentages per beroep of bedrijfstak niet vergeleken worden met de totale spreiding van de vrouwenarbeid over de verschillende bedrijfstakken en bedrijfsgrootten.

Hier en daar kan men zich afvragen of bij deze samenstelling van de steekproef, en de soms vrij kleine aantallen, een zo gedetailleerde uitwerking der gegevens zin heeft. Zelf merkt Dr. Pfeil bij enige grafieken op: „Wir bitten die Leser, die Zeichnungen wegen der statistischen Auszählung anhaftende Mängel nicht so zu lesen, dass ein bestimmter Typus so und so viele Prozente ausmache, sondern im Hinblick auf das auftretende Gefälle“.

Men wil uit dit onderzoek geen definitieve conclusies trekken, maar acht het wel mogelijk vast te stellen, dat over het algemeen alleen zeer begaafde personen in staat zijn

op bevredigende wijze en voortdurend een volledige werkkring te combineren met het moederschap. Vele geënquêteerden voelden zich overbelast en meenden dat hetzij part-time werk, hetzij gedurende de eerste levensjaren en/of lagere schooljaren geheel met werk ophouden beter zou zijn. De keus tussen het een en het ander blijkt te correleren met sociale positie en karakter der betrokkenen.

In het hoofdstuk „Lösungen“ wordt een poging gedaan de maatschappelijke voorwaarden vast te stellen waaronder deze oplossingen mogelijk zijn.

In het aanhangsel is opgenomen een samenvatting van een door één der medewerksters naderhand ingesteld onderzoek naar een populaire vorm van part-time werk in een Noord-Ierse textielindustrie en de consequenties daarvan voor het gezinsleven.

Alles bijeen een bijzonder grondig uitgewerkte studie.

S. E. STEIGENGA-KOUWE

H. D. Duncan: Language and literature in Society. A sociological essay on theory and method in the interpretation of linguistic symbols. With a bibliographical guide to the sociology of literature. New York 1961, xiii + 262 p.

Het betreft hier een ongewijzigde herdruk van Duncan's boek dat in 1953 te Chicago verscheen. Wie verwacht een boek over literatuursociologie in de gangbare betekenis ter hand te nemen, zal ontdekken dat de opzet van de schrijver veel ruimer is geweest. Duncan introduceert zichzelf als een socioloog die zich bezighoudt met „symbolic experience“. Hij heeft het op het positivisme niet erg begrepen en verwacht voor de toekomst van de sociologie meer heil van een „humanistische“ benadering. Het doel van het boek is daarom ook niet om aan te geven hoe symbolen gemeten kunnen worden, doch het wil een analyse geven welke doeleinden met welke symbolen bereikt kunnen worden (xii). Het boek richt zich niet slechts tot sociologen, maar tevens tot allen die te maken hebben met verschillende vormen van taal en literatuur.

De taal is onmisbaar voor de communicatie en menselijk samenleven ontstaat en ontwik-

kelt zich in en door deze communicatie. Ken neth Burke — door wie Duncan sterk is beïnvloed en aan wie hij veel aandacht schenkt — heeft communicatie onderzocht als basis van alle menselijke actie (93). In navolging van Burke beschouwt de schrijver „language as a phase of action” en dit is het uitgangspunt van zijn methode (113). Literatuur moet bestudeerd worden „in terms of language as symbolic action” (73), want wat voor de taal geldt, geldt in nog sterkere mate voor de literatuur; deze wordt door de schrijver gezien als een „ideal form of communication, since it is in literature that we find the most powerful examples of verbal skill” (93). De „vorm” is belangrijk, omdat emoties altijd in een bepaalde vorm uitgedrukt moeten worden „and thus what forms are available to us for such expression will determine what we can express” (6). Deze vormen danken wij grotendeels aan de literatuur.

Mede doordat de schrijver zoveel wil zeggen over symbolen in het algemeen, zijn de grenzen tussen taal en literatuur vaak zeer vaag: taalgebruik in literatuur, reclame, redevoevingen, poëzie, etc., wordt naast en door elkaar behandeld. Het boek maakt daarom wel eens een tweeslachtige indruk, terwijl het gebruik van niet of nauwelijks gedefinieerde begrippen een zekere vaagheid in de hand werkt. Een voorbeeld van dit laatste vindt men in de wijze waarop Duncan een gevaarlijk begrip als institutie — niet nader uitgewerkt of gedifferentieerd — zowel op literatuur als op kerk of staat toepast.

Duncan's boek valt uiteen in vier delen. Het eerste deel is getiteld „Taal en literatuur in de samenleving” en behandelt de literatuur als „great art, i.e. the conscious exploration through the imagination of the possibilities of human action in society” (3). Vervolgens wordt de literatuur als magische kunst besproken waarvan het doel is „to inspire us to practical actions held desirable within institutions controlling a society” (20). Aangezien hier sprake is van „literatuur” en „kunst” zou men verwachten dat b.v. de Russische literatuurpolitiek besproken zou worden, doch Duncan schrijft een typisch Amerikaans hoofdstuk over verkiezingscampagnes en „the greatest magical art of modern times: advertising”. Vervolgens schenkt Duncan aandacht aan literatuur als

„make-believe”; deze houdt ons af van „practical action by dissipating emotions which, if developed into action or into conscious rational experience, would be a threat to those in control of the society” (42). Het eerste deel wordt afgesloten met een beschouwing over literatuur als een sociale institutie; hierin geeft de schrijver o.a. een typologie van vijf mogelijke verhoudingswijzen tussen auteur-publiek-criticus, een en ander grafisch in driehoeken voorgesteld.

Het tweede deel behandelt methodologische problemen en gaat uitvoerig in op de theoriën van Burke voornoemd.

Het derde deel betreft symbolen op status waartussen een nauwe samenhang bestaat: „Symbols alienate us from one group as they enrol us in another” (117). Door symbolen, waaronder taalgebruik, maakt men anderen duidelijk welke status men heeft of pretendeert te hebben. Symbolen worden ook gebruikt om zich met anderen te identificeren (112). Als we weten wie door wie wordt geïmiteerd in het gebruik van symbolen geeft dat enig inzicht in dit indentificatieproces. Duncan vat zijn boek a.h.w. nog eens samen in deze zin: „If we assume that society arises in and through communication, the study of communication becomes the study of human relations” (135).

Een uitvoerige, doch sedert 1953 niet bijgewerkte bibliografie (pp. 143—214) vormt het waardevolle vierde deel van Duncan's boek.

H. DE JAGER

W. Hartenstein en K. Liepelt: „Man auf der Strasse; eine verkehrssoziologische Untersuchung”, 1961, uitg. Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt om Main.

Het hier besproken boek is een publikatie van het Institut für angewandte Sozialwissenschaft te Bad Godesberg. Het bevat de resultaten van een onderzoek, dat dit instituut in opdracht van de stad Hamburg in de Bondsrepubliek en in de stad Hamburg in het bijzonder heeft ingesteld. Het zwaartepunt van dit onderzoek ligt, zoals de schrijvers van het boek het formuleren, in een analyse en interpretatie van representatief-statistisch materiaal, dat eind 1960 door middel van interviews werd verkregen. Het

wil een poging zijn het verschijnsel verkeer in een sociologische samenhang te plaatsen en het thema „verkeer” met het instrumentarium van het empirische sociale onderzoek „aan te pakken”. Voor mijn gevoel heeft het rapport zoals het voor ons ligt met verkeerssociologie maar ten dele te maken. Het is meer planologisch gericht markt- en consumentenonderzoek dan sociologie of sociologisch onderzoek. Het boek behandelt verscheidene aspecten van het stedelijke verkeersvraagstuk, zoals de wegfstand tussen woning en werk, de gebruikte vervoermiddelen bij het vervoer naar en van het werk, de afstand van woning tot city, de mate van bezoek aan de city voor inkopen en recreatie, de wijze van vervoer naar en van de city, de omvang van het autobezit en het autoverkeer, het gebruiksdoel van de personenauto's, de potentiële automarkt, de beoordeling door de weggebruikers van de plaatselijke verkeerssituatie, de rijdiscipline, de noodzaak van rondwegen, parkeerplaatsen, zebra's, snelheidsbeperking, afsluiting van de binnenstad e.d. Steeds worden verbanden gelegd met leeftijd, woonplaats, beroep, inkomen en sociale status van de geënuqueterden. De stadsplanoloog krijgt op deze wijze ongetwijfeld zeer bruikbaar statistisch basismateriaal voor de stedelijke verkeersordening en -planning. Hoewel de tekst hier en daar met sociologische spekjes is geardeerd, krijgt men soms de indruk, dat die achteraf bij wijze van uiterlijke verfraaiing aan de statistische lever zijn toegevoegd. Misschien vinden de schrijvers nog eens de gelegenheid hun — zeer belangwekkend — materiaal wat systematischer in de sociologische begrips- en theorievorming in te bouwen. Overigens raad ik al degenen, die met de stedelijke verkeersproblematiek hebben te maken — planologen, verkeerstechnici, sociografen en marktonderzoekers — van harte aan het boek te lezen en er hun voordeel mee te doen.

A. VAN BRAAM

Current Projects in the Prevention, Control and Treatment of Crime and Delinquency. Spring 1962, New York, 659 pag.

In 1960 stichtte de „National Council on Crime and Delinquency” het „National Research and Information Center on Crime and Delinquency” (R & I). Dit R & I ver-

zamelt gegevens over behandeling van misdaad en jeugdcriminaliteit. Het ligt in de bedoeling van het R & I niet alleen Amerikaanse onderzoeken, maar ook Europese gegevens in zijn inventarisatie te betrekken; zowel reeds beëindigde als nog lopende onderzoeken; gepubliceerde (vaak op moeilijk vindbare plaatsen) zowel als niet-gepubliceerde. Het R & I streeft er naar zo up-to-date mogelijk te zijn. Onderzoekingen, die vóór 1960 beëindigd zijn, zijn niet opgenomen. Deze „Current Projects” is „bij” tot april 1962.

Zeer prijzenswaardig lijkt ons dat het R & I in zijn uitgaven (2 X per jaar) een analyse der gerapporteerde onderzoeken geeft. Zo zijn in de voor ons liggende uitgave 385 van de 500 opgenomen projecten geanalyseerd en geclassificeerd naar o.a. de researchinstantie, doel van het onderzoek, aard van het onderzoek-materiaal, theoretische oriëntatie. Deze analyses moeten tot inzicht leiden betreffende wat en op welk gebied iets gedaan wordt en vooral ook wat en op welk gebied niets gedaan wordt. Het recente karakter der gerapporteerde gegevens en de genoemde analyses rechtvaardigen ten volle dit nieuwe Amerikaanse initiatief. De door het R & I zelf in de inleiding van dit boek aangegeven wegen om de onvolkomenheden van deze eerste uitgave van „Current Projects” weg te werken doen ons vol verwachting uitzien naar de volgende uitgaven.

Zij, die meer willen weten over een bepaald project, dienen te schrijven naar het R & I met vermelding van het nummer van het desbetreffende project. Zij zullen een copie ontvangen van de gegevens, zoals deze aan het R & I gerapporteerd zijn.

J. H. POMPE

Roger Clausse: Publikum und Information. Kunst und Kommunikation Bd. 6. Westdeutscher Verlag, Köln & Opladen 1962. 159 p.

De schrijver signaleert een sterke sociale behoefte aan informatie: door de grote gecompliceerdheid van de maatschappij is voor de moderne mens kennis van wat er in de wereld gebeurt een „Lebensnotwendigkeit” (11). Daarnaast heeft de mens behoefte aan een gevoel van er-bij-behoren wat hem door informatie (mede) mogelijk wordt gemaakt. Ook het element van verstrooiing speelt in de behoefte aan informatie een rol, evenals de

noodzaak van wat Stoetzel noemt een sociale psychotherapie: men kan zich d.m.v. het nieuws — vooral als dit zich op het vlak van het schandaal bevindt — bevrijden van allerlei verborgen en door de maatschappij afgekeurde instincten.

Het nieuws (aktuelle Information) bestaat uit feiten, doch niet alle feiten komen voor berichtgeving in aanmerking; pas als zij het karakter van „Ereignis” hebben, d.w.z. sociaal van belang zijn, worden zij tot bericht dat voor verspreiding in aanmerking komt (22 e.v.). In de berichtgeving ligt dus een selectief moment. Als de schrijver bekend was geweest met de hypothesen van Groenman omtrent de „ijle zone” en het „discontinue wereldbeeld”, dan zou hij daarmee waarschijnlijk dieper op deze zaak hebben kunnen ingaan.

In het informatieproces worden door de schrijver drie fasen onderscheiden: het feit, de nieuwsgaring en de verspreiding. Aan ieder van deze fasen wordt een hoofdstuk gewijd waarin de lezer uitvoerig wordt ingelicht over de huidige situatie van de nieuwsvoorziening in de wereld. Hierbij wordt o.a. veel ontleend aan publicaties van de UNESCO. Ter sprake komen onder meer: de juridische status der correspondenten, de nieuwsagentschappen en distributiesystemen, technische bijzonderheden, aantallen radiotoestellen in verschillende gebieden, de verschillende media radio, televisie, filmjournaal en krant, en nog veel meer. In feite nemen de twee hoofdstukken over nieuwsgaring en de verspreiding van nieuws tezamen ongeveer 100 bladzijden in beslag; de volgorde van „publiek” en „informatie” in de titel is daarom wat misleidend.

Pas het laatste hoofdstuk, getiteld „de reactie van het publiek” (138—155) wordt voor de socioloog interessant. Dan wordt ook duidelijk wat de schrijver bedoelt met de ondertitel „Entwurf einer ereignisbezogenen Soziologie des Nachrichtenwesens”. Clause is van mening, dat er nog te weinig aandacht is geschonken aan de reactie van het publiek op het „actuele niveau”; hiermee wordt bedoeld het ogenblik onder de indruk van de gebeurtenis zelf, d.w.z. gedurende het zeer korte moment waarin het bekend worden van de gebeurtenis gevestigde meningen en instellingen op de achtergrond schuift en een specifieke houding en bepaald gedrag oproept. Dit ogenblik verliest snel — onder invloed van de sociale situatie — zijn oorspron-

kelijk karakter. Slechts gedurende dit bijzondere moment echter toont de reactie van het publiek op een bericht zijn eigenlijke aard (140). Deze reactie is gevoelsmatig en heftig. Daarna ontstaat er een „umstandebezogene” reactie die verstandelijker van aard is. Hoe lang die eerste reactie duurt, hoe lang m.a.w. men de tijd heeft deze te onderzoeken, geeft de schrijver niet aan; evenmin is hij erg duidelijk hoe dat onderzoek plaats moet vinden. Dat neemt echter niet weg, dat zijn onderscheiding van twee soorten reactie interessante perspectieven opent op het onderzoek naar resp. de verschijnselen *referentiekader* en *sociale controle* bij verschillende groepen m.b.t. eenzelfde „explosief” bericht.

H. DE JAGER

P. Dr. Beda Claes o.f.m.: De sociale integratie van de Italiaanse en Poolse immigranten in Belgisch-Limburg, Hasselt, 1962, 354 p.

Van alle vreemdelingen in België, voor zover zij tenminste niet uit de grensgebieden komen, vormen de Italianen en de Polen de grootste groepen. Een deel van de Polen kwam reeds in de periode na de eerste wereldoorlog, de Italianen vrijwel allen na de laatste oorlog. Beide groepen kwamen voor 70—80% in de Waalse gebieden terecht, de rest grotendeels in het Kempische mijngebied. De problemen van aanpassing en integratie werden het eerst in Wallonië nagegaan. Onder de omvangrijke studies valt, voor zover bekend, als voornaamste en tevens laatste te vermelden de in 1953 verschenen uitgave van het Seminarie voor Sociologie van de universiteit van Luik onder leiding van Prof. R. Clemens (deel III, 389 p.). Het boek van Claes vormt een waardevolle aanvulling van de problemen van deze immigrantengroepen in het Vlaamse mijngebied. Het gaat de auteur hierbij niet om de integratie in al haar aspecten maar speciaal om de sociologische problematiek van dit proces zoveel mogelijk te benaderen. In het eerste hoofdstuk worden de specifieke kenmerken van het migratie- en integratieproces behandeld aan de hand van de bestaande literatuur. Veel aandacht krijgt de door zijn studies op dit terrein zeer bekend geworden Eisenstadt, die hij teveel individueel-psychologische ontleding verwijt. In het tweede hoofdstuk wordt de bijzondere vorm nagegaan van deze processen, zoals deze zich in het Belgisch-Limburgse mijngebied voor-

doen. Hoofdstuk III handelt achtereenvolgens over de rol van de staat en juridische factoren. Aparte aandacht wordt geschonken aan de geringe mogelijkheid tot naturalisatie, aan de invloed van internationale conventies en, voor R.K. migranten belangrijk, aan de opvattingen van de Katholieke Kerk. In hoofdstuk IV wordt de geografische en sociale spreiding van de Italianen en Polen in Limburg behandeld aan de hand van 4 kaarten en 18 tabellen. De daarop volgende hoofdstukken, het grootste deel van het werk, bevatten de resultaten van de gehouden enquêtes. Elk van deze hoofdstukken begint met een uitvoerige vragenlijst. De omvang van de steekproef werd noodzakelijkerwijze beperkt gehouden. Allereerst worden onderzocht de opinies en houding van de autochtone bevolking ten opzichte van de vreemdelingen. Op grond van pastorale belangen is een apart hoofdstuk gewijd aan de invloed van milieuverandering op het familiaal leven, het beroepsleven en de godsdienstpraktijk. Een ander onderzoek betreft houding, opvattingen en integratie van de immigrantengezinnen. Het laatste hoofdstuk handelt over de integratie van de alleenstaande Italianen, die zich weliswaar sneller aanpassen dan degenen, die met hun gezin leven, maar in godsdienstig opzicht en wat leatuurpeil betreft zeer normloos zijn geworden. In het Limburgse staan de Italianen ver achter bij de Polen, wat integratie aangaat; dit juist in tegenstelling tot de verhoudingen in Wallonië. De jongste generaties van de sterk Germaans en noordelijk georiënteerde Polen streven in ontwikkeling zelfs de autochtone Limburgers voorbij. (Een dergelijke ontwikkeling werd ook bij de Drentse groep in Eindhoven geconstateerd.) De maat van integratie wordt beoordeeld naar het driedelig en dialectisch schema van R. E. Park. Ten einde een genuanceerder en reëler beeld te krijgen worden de drie vermelde fazen verder onderverdeeld. Het werk is zeer uitvoerig; men zou het soms wat beknopter wensen. De stof is echter goed geordend. Elk hoofdstuk heeft een eigen samenvatting, terwijl aan het einde van het boek nog een overzicht met conclusies is gevoegd. Ook een uitvoerige literatuurlijst ontbreekt niet. De beste gedeelten zijn die, welke van wijsgerig-theoretische aard zijn, de juridische aspecten van immigratie, verblijf en naturalisatie behandelen of een beschrijving geven van mentaliteit en gewoontes. De resul-

taten van het onderzoek zijn van belang niet alleen voor de migratie-socioloog maar ook voor al degenen, die van overheids- en bedrijfswege of in verband met apostolaatswerkzaamheden met vreemdelingengroepen te maken krijgen.

M. S. SIMONS

J. A. A. van Doorn, De sociale levensvatbaarheid van de kleine plattelandskern; problematiek-analyse-beleid; Ministerie van Maatschappelijk Werk, Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf, 's-Gravenhage, 1961. 45 blz.

Dat het Nederlandse platteland een snelle en ingrijpende structuurwijziging ondergaat tengevolge van de overschakeling van agrarische op industriële productie in onze nationale huishouding, is algemeen bekend. Terwijl nog in 1900 van de totale beroepsbevolking 30% zijn bestaan vond in agrarische bedrijven, was dit percentage in 1956 reeds tot 13% teruggelopen en het zal in de nabije toekomst nog verder dalen. Toch zijn er ook thans nog, vooral in het noorden des lands gebieden welke een overwegend agrarisch karakter dragen (de Friese kleibouwstreek, ingeklemd tussen zich ontwikkelende industriekernen in Harlingen, Franeker, Leeuwarden en Dokkum, en Noord-Groningen). Ook in Noord-Holland, N.W. Brabant, de Zuid-hollandse en Zeeuwse eilanden treft men nog typisch agrarische gebieden aan, al zal de situatie in de drie laatstgenoemde streken wel spoedig veranderen door de voortschrijdende Deltawerken. Geheel anders liggen de problemen weer in het nieuw-gewonnen land van de IJsselmeerpolders met geïndustrialiseerde agrarische grootbedrijven. Dat er op het resterende platteland, vooral daar waar weinig uitzicht schijnt te bestaan op industrie-vestiging, waar de bevolking slinkt en eens bloeiende dorpen nu gedoemd schijnen om te verdwijnen, verontrusting heerst, is begrijpelijk. Hiervan getuigen publicaties met titels als 'Bedreigd bestaan' en 'Dorpen willen leven'.

Het is de verdienste van de Rotterdamse hoogleraar dat hij in een gedegen literatuurstudie dit moeilijke terrein heeft verkend en door een zorgvuldige analyse van de demografische en sociaal-economische factoren realistische uitgangspunten voor een te voeren beleid aangeeft. Hij waarschuwt de beleidsinstanties om niet te volharden in een denkwijze welke in tegenspraak is met de algemene

koers. „Het platteland zal steeds minder agrarisch en steeds meer gemengd urbaan worden, ook naar bevolking” (p. 31), „Primair moet staan de herstructurering van het platteland en niet het behoud van de „dorpsgemeenschap” die toch niet te behouden is.” Hoe men de plaatselijke bevolking zicht moet laten krijgen op de eigen situatie en hoe men de krachten moet mobiliseren om deze overgang naar een andere levensstijl zo schokvrij mogelijk te doen verlopen, leren wij uit deze brochure niet. Het was ook niet de opdracht van de auteur om zich daarin te verdiepen. Dit zal de taak zijn van de deskundigen van het maatschappelijk opbouwwerk, van sociaal-pedagogen en maatschappelijk werkers, van onderwijzers, vormingswerkers en zielzorgers. Zij zullen echter goed doen met terdege rekening te houden met de gezichtspunten welke op zo voortreffelijke wijze in deze brochure zijn gerangschikt.

E. LOPES CARDOZO

H. Reimann en K. Kiefer: Soziologie als Beruf. Heidelberg, 1962, 122 blz.

Het bloed kruipt waar het niet gaan kan: de sociologie zou de sociologie niet zijn, indien zij niet telkenmale bereid zou zijn zichzelf in haar sociale betekenis en geconditioneerdheid te onderzoeken. Ook in ons land bestaat een groot aantal, doorgaans in essayvorm geschreven, pogingen hiertoe. Wat echter opvallend is, is dat in dergelijke schriften veelal voorbijgegaan wordt aan de vraag of de sociologengroepering zelf zich wellicht kenmerkt door enkele min of meer specifieke eigenschappen, welke mede-bepalend kunnen zijn voor de positie van „de” sociologie. Hoewel de sociologengroep langzamerhand een voldoende omvang heeft bereikt om een dergelijk onderzoek te rechtvaardigen, is het in ons land tot dusverre bij enkele incidentele pogingen in deze richting gebleven.

Bovenstaande opmerkingen mogen dienen om de relatieve belangrijkheid aan te tonen van de studie van Reimann en Kiefer. Het doel van dit onderzoekje was gelegen in de behoefte, welke men te Heidelberg gevoelde, meer inzicht in de studie-motieven van de 75 aldaar studerende sociologie-studenten te verkrijgen. Men zou zich kunnen afvragen, of — gezien de wel zeer kleine omvang van de onderzochte groep — een dergelijk onderzoek een meer dan „regionale” betekenis heeft

die een uitgave van een intern rapport als dit rechtvaardigt. Het duitse „Beruf” (men denke aan Weber!) bevat echter nog veel meer dan het nederlandse „beroep” de oorspronkelijke betekenis van „roeping”, cq. „beropen worden”: dit heeft ertoe geleid, dat de schrijvers in de tekst tussen de vele statistische gegevens (43 tabellen in 88 bladzijden!) een aantal interessante hypothesen geven die van wijdere strekking zouden kunnen zijn. Het zijn o.i. juist deze opmerkingen die het boekje ook voor de nederlandse socioloog interessant maken. Het moet mij echter van het hart, dat deze hypothetische opmerkingen, ondanks de uitvoerige literatuuropgave, niet altijd een even door-dachte indruk maken, en eveneens niet steeds blijk geven van een beheersing van de belangrijkste discussies die elders gevoerd zijn. Merkwaardig is ook dat Renate Mayntz, die een aantal bijzonder lucide opmerkingen juist t.a.v. de duitse sociologengroep heeft gemaakt, nergens genoemd wordt.

Enkele van de statistieken zijn ook voor de buitenlandse socioloog wel interessant. Met name de gegevens die betrekking hebben op de verhouding tussen het beroepsbeeld van de studerende en de beroepsuitoefening der afgestudeerden hebben mij geboeid, evenals het internationale overzichtje op blz. 88. Toch blijft voor ons de uitgave van een dergelijk intern rapport problematisch, temeer daar deze uitgave aangekondigd wordt als het eerste deel van een serie geschriften onder auspiciën van het (in 1960 opgerichte) Instituut voor Sociologie en Ethnologie van de Universiteit van Heidelberg. Lezing van de samenvatting op blz. 90—92 kan ons slechts doen hopen dat volgende publicaties qua probleemstelling belangrijker en meer doordacht zullen zijn.

J. NIEZING

Agrarisch Plan Noordholland:

1. *Werkgelegenheid en arbeidsaanbod in de agrarische bedrijven in Noordholland. Facetstudie 1. 38 pag. + 18 bijlagen. December 1961.*
2. *De situatie van de agrariërs in het tuimbouwgebied in Oostelijk-Westfriesland in 1960. Regionale studie 2. 80 pag. + 5 bijlagen en kaarten, december 1961.*

Volgens de eerste publicatie van de door het

provinciaal bestuur van Noordholland ingestelde commissie voor het Agrarisch Plan getiteld „Doel en opzet van het Agrarisch Plan voor Noordholland”, is het de bedoeling, dat men op grond van een door gedegen studie verworven inzicht in de maatschappelijke en economische situatie, waarin de agrariërs in Noordholland verkeren, komt tot aanbevelingen die zijn bestemd voor de provinciale overheid, andere overheidsorganen, particuliere instellingen en organisaties en voor individuele agrariërs. Teneinde de opinievorming over deze aanbevelingen en het nemen van beslissingen op basis hiervan niet te laten uitstellen tot het gehele agrarische plan gereed is, werd besloten tot het publiceren van twee soorten deelrapporten over te gaan.

De ene reeks rapporten zal telkens voor een bepaald gebied een samenvattende beschouwing geven van de daar geconstateerde problemen, voorzover deze samenhangen met de specifieke omstandigheden en verhoudingen in dat gebied, terwijl de andere reeks rapporten de resultaten zal vermelden van verrichte facetstudies.

Na de publicatie van het rapport over de Eilandspolder in 1959 is nu van de reeks regionale studies een rapport verschenen over het tuinbouwgebied Oostelijk-Westfriesland. Tegelijkertijd kwam de eerste facetstudie uit betreffende de ontwikkeling van de werkgelegenheid en het arbeidsaanbod in de agrarische bedrijven in Noordholland.

De aantrekkelijke uitgave in brochurevorm zal ongetwijfeld tot de verwezenlijking van bovengenoemde doelstelling bijdragen. Wij twijfelen er niet aan, dat ook de verslaggeving als zodanig er in belangrijke mate toe zal leiden, dat de rapporten zullen worden gelezen en de aanbevelingen ter harte zullen worden genomen. De auteurs hebben zich duidelijk tot de practijk gericht.

Na een overzicht van de huidige arbeidsbezetting wordt in het rapport over de werkgelegenheid en het arbeidsaanbod de mogelijke ontwikkeling van de agrarische werkgelegenheid in Noordholland voor de periode 1956—1970 nagegaan.

Het is zeer te waarderen, dat men een poging heeft gedaan om voor een aantal factoren (wijzigingen van de oppervlakte cultuurgrond, veranderingen in de grootte-structuur van de agrarische bedrijven, mechanisatie en rationalisatie en verschuivingen in het produktieplan) afzonderlijk de invloed op de toekom-

stige agrarische werkgelegenheid te quantificeren en dat niet alleen voor de gehele provincie, maar ook voor elk van de 16 onderscheiden agrarische gebieden. Wij hadden evenwel graag de normen vermeld gezien die bij deze quantificering zijn gehanteerd. In het derde hoofdstuk worden de omstandigheden behandeld die het arbeidsaanbod beïnvloeden. Aandacht wordt geschonken aan de opvolgingssituatie, de sociale positie van de landarbeider, de seizoenwerkloosheid, de geringe promotiekansen, de huisvesting van de landarbeiders, de vakscholing en het onderwijs, de verhouding boer-landarbeider, etc. De praktische inslag van de studie blijkt o.m. uit het feit, dat men bij de behandeling van de vraag, of verkorting van de arbeidstijd in de veehouderij mogelijk is, ook uitvoerig ingaat op een mogelijke verschuiving van de melktijden. Anderzijds schrikt men voor het doen van aanbevelingen die in de boerenwereld zonder twijfel als revolutionair zullen worden bestempeld, niet terug, zoals bv. op blz. 35, waar de boeren die tot verkorting van de werktijd willen komen in overweging wordt gegeven samen te gaan in een coöperatie.

Het rapport over het tuinbouwgebied Oostelijk-Westfriesland begint met een karaktervolle beschrijving van de karakteristiek van het gebied. De nauwe relatie tussen de eenzijdige economische structuur van dit gebied en het daar bestaande levenspatroon wordt op duidelijke wijze geschetst. In het tweede hoofdstuk, waarin de problematiek in de agrarische sector aan de orde is, raakt de lezer door de veelheid van de daar vermelde gegevens de draad gemakkelijk kwijt. Tot het ontstaan van een verborkeld beeld van de hier behandelde materie zullen het grote aantal uitvoerige aantekeningen en enkele bijlagen in niet geringe mate bijdragen. Niettemin wordt ook hier de indruk gewekt, dat de onderzoekers zich diepgaand met de problemen van dit tuinbouwgebied hebben bezig gehouden. In het derde hoofdstuk, waarin de moeilijkheden worden behandeld die in toenemende mate zich zullen voordoen, indien bij de verdergaande integratie van het tuinbouwgebied in de stedelijk-industriële wereld de maatschappelijke uitrusting niet „meegroeit”, is de auteur kennelijk weer in zijn element. Hij wekt evenwel niet te vervullen verwachtingen, wanneer hij het slot-hoofdstuk de titel „Interpretatie en aanbe-

velingen" geeft. Veeleer is hier sprake van een samenvatting, waarin na het voorgaande geen nieuwe gezichtspunten meer worden gegeven.

Van de aanbevelingen kan niet gezegd worden, dat zij geen hout snijden. Maar of zij stuk voor stuk zijn gedaan „op grond van een door gedegen studie verworven inzicht" (zie bovenstaande doelstelling van het Agrarisch Plan), wagen wij te betwijfelen. Ter adstructie van deze twijfel het volgende. In aanbeveling 7 wordt gesteld, dat in de gezinsopvoeding hier thans meer steun zou moeten worden verleend aan de opgroeiende jeugd. Vooral na lezing van het eerste hoofdstuk over de eenzijdigheid van het sociale leven en van het derde over de toenemende integratie van het gebied in de stedelijk-industriële wereld lijkt deze aanbeveling niet ongegrond. Uit het onderzoek zelf is evenwel nergens gebleken, dat de opgroeiende jeugd in veel gevallen een probleem vormt. Althans wordt hiervan in het rapport geen melding gemaakt. In dit verband vinden wij het jammer, dat onvoldoende blijkt, hoe men aan de gegevens voor het onderzoek is gekomen. Op sommige plaatsen wordt de indruk gewekt, dat men interviews heeft afgenomen, b.v. in de toelichting bij aanbeveling 4, waar wordt gesteld, dat bij de echtgenoten van agrarische bedrijfshoofden in het gebied een duidelijk verschil in houding en opvattingen werd geconstateerd tussen degenen die wel en de overgrote meerderheid die niet in de gelegenheid zijn geweest voortgezet onderwijs te volgen. Of is dit misschien uit een ander onderzoek gebleken? In dat geval zou een literatuurverwijzing o.i. op zijn plaats zijn geweest.

J. P. GROOT

C. H. Gross, S. P. Wronski, J. W. Hanson, eds., School and Society; readings in the social and philosophical foundations of education; Boston, D. C. Heath and Comp., 1962. 666 p.

Het doel van dit werk is, om de jonge Amerikaan die bij het onderwijs wil, wegwijs te maken in de wirwar van maatschappelijke verhoudingen waarin hij terecht komt: "enabling him to develop a defensible and consistent point of view toward the profession to which his life is to be devoted".

Een leesboek over onderwijssociologie, zoals dit specialisme meestal in Europa wordt op-

gevat, is deze verzameling van 76 stukken met commentaar dus niet (ondanks hoofdstuktitels als: "The role of education in a democratic society" en "The social context and purposes of education"). Het is een werk op „college"-niveau, waarbij sterk de nadruk wordt gelegd op de relaties tussen het onderwijs en de democratische staatsvorm. In de positieve waardering hiervoor gaat het voorwoord zo ver, dat gesteld wordt: "Such a collection as this is possible only because of the democratic allegiance to the wide accessibility and the free exchange of ideas". Nu moet men wel stellen, dat, hoewel immanente kritiek op de democratische staatsvorm ontbreekt, kritiek van buiten, benevens andere opvattingen in uitvoerige oorspronkelijke teksten worden gegeven: een Italiaans fascistisch stuk, een verdediging van de "way of life" van het zuiden der V.S., en de opvattingen over opvoeding van het centraal-comité van de communistische partij der Sovjet-Unie. Ook met andere tendenzen bevat het boek originele stukken: een deel van de encycliek van paus Pius XI over de christelijke opvoeding en de beslissing van het hooggerechtshof der V.S. over de desegregatie. Voor elck wat wils dus.

"School and society" behandelt de maatschappij ook los van de school, doch niet in sociologische analyse, maar met een zeer lang hoofdstuk (135 pagina's) over "Democracy as a way of life". Voor het overige worden uitvoerige delen gewijd aan de verantwoordelijkheid voor het onderwijs, zoals men die bij particulieren, bij de kerk en bij de overheid kan leggen. Dient het onderwijs in zijn doelstelling gezet te worden in een plaatselijk, regionaal, of thans internationaal kader? Daarnaast wordt diep ingegaan op de organisatie van de leerkrachten; vele successen van bemiddelingspogingen en protesten van vakbonden worden vermeld.

Het voorwoord vangt aan: "This is a book for a particular time, a particular society, and a particular purpose". Aan het laatste voldoet het werk; aan het tweede ook, met alle beperkingen daaraan verbonden. Uiteraard is het tijdgebonden, maar we kunnen de indruk niet van ons afzetten, dat het qua sfeer meer in de jaren van 1945-'50 zou hebben gepast. Trouwens meer dan een derde deel van de leesstukken dateert ook van voor de oorlog, waaronder zes stukken van John Dewey, wiens stempel sterk op het boek

drukt. De nadruk op de veranderende aspecten in de moderne samenleving ontbreekt; het hoofdstuk hierover (p. 472 e.v.) is te kort, te algemeen-philosophisch, te ouderwets. Mischien hangt dit samen met het standpunt van de auteurs als uitgedrukt in het voorwoord: "No sound decisions can be reached by viewing everything as being in a state of flux and uncertainty".

L. TURKSMA

Dr. R. Horst, Thuislozen. Van Gorcum, Assen 1962.

Onder thuislozen verstaat de schrijver „die individueel maatschappelijk en sociaal zwakken die in geen functioneel verband meer zijn opgenomen en ook met familieleden of andere personen geen relaties van enige betekenis onderhouden. Die bovendien als gevolg van hun maatschappelijke zwakte voor kortere of langere duur op hulp van de thuislozenzorg zijn aangewezen” (pag. 43).

Het onderzoek wil psychiatisch zijn. De determinanten van hun uitzonderlijke maatschappelijke positie worden gezocht in hun persoonlijkheidsstructuur (p. 44). De schrijver stelt a priori dat de thuisloze niet kan worden gezien als een exponent van een bepaalde sociologische groep. Een sociol. behandeling van het probleem zou vlg. de schrijver daarom niet veel perspectief bieden. (De hoop die in het verslag van de stichting voor de thuislozenzorg over 1961 wordt uitgesproken, dat binnenkort wellicht nog een meer sociologisch georiënteerd proefschrift over dit onderwerp zal verschijnen, zal dan wel ijdel zijn.)

Gezien het uitgangspunt van de schrijver behoeft men geen diepgaand sociaal onderzoek te verwachten, hetgeen dan ook niet het geval is. Afwezigheid van een contrôlegroep en een verantwoorde steekproefprocedure vormt voor de schrijver geen bezwaar in een casuïstische behandeling van een honderdtal gevallen van individuele onmaatschappelijkheid: i.c. het thuisloos zijn.

Naar onze mening speelt het primitieve beeld dat de schrijver van de sociologie schijnt te hebben, hem parten. In de huidige hoogconjunctuur zou de onmaatschappelijkheid nóch een economisch nóch een sociologisch probleem (meer) zijn, maar veeleer een persoonlijk probleem (p. 52). Collectieve onmaatschappelijkheid is een minder beteke-

nende aangelegenheid. Wij vragen ons hierbij wel af of de overgang van een meer collectieve- naar een meer indiv. onmaatschappelijkheid een verandering impliceert van een sociologische naar een psychiatrische probleemstelling.

Na een theoretische beschouwing komt de schrijver tot de conclusie dat de thuisloze tekortschiet in de mogelijkheid om min of meer stabiele face-to-face relaties te onderhouden (tekortschietende integratie van affectieve relaties ofwel: „sociaal gedrag”). Vooral de jeugdstandigheden zouden hier van invloed zijn. Ook schiet de thuisloze tekort in de wijze waarop hij zich inspant om zich een bestaan te verwerven („maatschappelijk gedrag”). Hier zouden in hoge mate biologische factoren conditionerend werken (p. 121).

Her komt ons voor dat het onderscheid tussen sociaal en maatschappelijk als een rode draad door het boek loopt. Wezenlijk van belang lijkt ons hier een verschil van opvatting tussen socioloog en psychiater omtrent het geconstrueerde begrippenpaar persoon en maatschappij (pag. 33). Op deze wijze kan de psychiater vanuit een appreciatie voor beide gegevens niet verder komen dan het helpen bereiken van een zeker evenwicht tussen beide polen.

Overigens komen de in het proefschrift behandelde voorstellen tot verandering in de praktijk van de thuislozenzorg in feite neer op een skala van gedifferentieerde milieus van verpleging en huisvesting, ten behoeve van de — overigens grotendeels biologisch geconditioneerde — thuislozen. Karakteristiek voor deze (therapeutische?) milieus is juist de mate van sociale contrôle. De voorgestelde situaties verschillen van dwanggemeenschappen tot een zelfstandig verblijf en van een zakgeldregeling tot merit-rating. Leveren deze verschillende milieus nu niet bij uitstek eveneens een sociologische probleemstelling op? De sociologie houdt zich n.o.m. met méér bezig dan de studie van macro-sociologische lidmaatschapsgroepen.

Aldus kan het „sociale” nooit afgezonderd worden van, en evenmin gesimplificeerd worden tot „de maatschappij”. Men kan zich afvragen in hoeverre deze onderscheiding de uitkomst van het onderzoek reeds van tevoren bepaalde. Overigens zou juist een vergelijkende studie met contrôlegroepen als: „maatschappelijk zwakke- doch wél sociale men-

sen", „maatschappelijke- doch sociaal zwakke mensen" enz. voor een toekomstige studie zeker aanbevolen zijn.

Het onderzoek betrof uitsluitend mannen. Op zichzelf een interessant gegeven blijft onopgelost, waarom juist de thuisloze vrouw in de thuislozenzorg relatief weinig aandacht vraagt. Is dit een, in wezen sociologische verschijnsel of (ook) te wijten aan b.v. biologische factoren? Een eerste theorievorming op dit wetenschappelijk nog vrijwel onbekende terrein is boeiend en als zodanig te waarderen.

Tenslotte zij opgemerkt dat het tot een goede academische traditie behoort bij het schrijven van een dissertatie de bronvermelding zo volledig mogelijk te geven, met verwijzing naar pagina enz. Dit laatste misten wij node.

J. WINKLER PRINS

Herman R. Lantz en Eloise C. Snyder: „Marriage; an examination of the man woman relationship", New York-London 1962, 417 pagina's

„L'amour et l'Occident" van de zeer bekende cultuurcriticus Denis de Rougemont moge diepzinniger en brillanter zijn, dit boek van 2 weinig bekende sociologen-marriage counselors is echter o.i. voor de moderne liefdes- en huwelijkspraktijk een bruikbaar gids. Op meeslepende wijze lanceert de Rougemont zijn aanval op de, volgens hem, desastreuse, gepassioneerde liefde. Haar met de wapens van zijn scherpe, analytische geest verslagen hebbende, zet hij zich tot een naar de vorm zeer redelijk pleidooi voor de christelijke liefde in de man: vrouw-verhouding. Waar dit pleidooi eindigt, eindigt het diepzinnige en bril-lante boek.

Lantz en Snyder daarentegen kouten ogenschijnlijk slechts. Er was een tijd, dat het gezin (in Amerika) een autoritair-familistisch karakter droeg. Het gezin kende een orde, gebaseerd op irrationele (primair vaderlijke) autoriteit; het was een geheel van ongelijken; last but not least werden de individuele leden behandeld als een soort van gebruiksvoorwerpen (commodities). Urbanisatie, saecularisatie, humanisering, vrouwenemancipatie en politieke democratie deden een nieuw gezinsideaal ontstaan, dat overigens reeds deels verwerkt werd ook. Het gezin, dat als ideaal en ten dele tevens als een verwerkelijking daarvan ontstond, althans binnen de middle class, is te kenschetsen als democratisch-individualistisch.

Zijn kenmerken zijn: orde, gebaseerd op rationele autoriteit; associatie van gelijken; de individuen worden bejegend als een doel in zichzelf, niet als middelen tot een buiten henzelve gelegen doel. Maar, zo kouten Lanz en Snyder voort, dit gezin blijft in vele gevallen een onvervuld ideaal en in misschien even zovele gevallen blijkt het een onhoudbare werkelijkheid. De gevolgen van één en ander — wij volgen nog steeds de schrijvers — zijn uiteraard triest: ontgoochelde (ex-) echtgenoten en niet zelden ook psychisch geschonden kinderen, wier huwelijksprognose in het algemeen moeilijk gunstig kan zijn. Het valt vandaag de dag niet mee om iets werkelijk bevredigends en waardevols van het huwelijk (en dus ook het gezin) te maken. Dat vraagt emotionele en intellectuele volwassenheid en vooral ook een volwassen houding tegenover de liefde. Dat vraagt inzicht ook in de voor een duurzame en verrijkende man:vrouw-verhouding belemmerende sociaal-culturele factoren, werkzaam in de grote, eigentijds maatschappij. Dat vraagt o.m. tevens nog het inzicht, dat het conflict met de partner niet noodzakelijk kwalijk is, maar integendeel bron kan zijn van persoonlijke verrijking en versterking van de (volwassen) liefdesband. De meer dan 400 bladzijden lange „kout" verveelt geen ogenblik en wie hem dan tot het einde heeft aangehoord, keert tot de eigen levenswerkelijkheid terug met een aantal voor die eigen levenswerkelijkheid nuttige inzichten en gedachten.

„Marriage" heeft niet de verdienste een nieuwe theorie te brengen. Het boek bevat evenmin tot dusverre ononthuld gebleven gewichtige feiten. Wel telt het nogal wat foto's en cartoons. Wel behelst het ook schoolmeesterachtig aandoende vragen voor de lezer. Dat wij er niettemin slechts lof voor hebben, ligt in het gezonde eclecticisme van dit voor Amerikaanse studenten geschreven, maar ook voor iedere Europese „ontwikkelde leek" waardevolle werk. De schrijvers zijn er in geslaagd, aan te tonen, dat sociologische, psychologische en psychiatrische inzichten onderling zo verbonden kunnen worden, dat zij in hun samenvang voor 's levens werkelijkheid van onthullende praktische waarde zijn. Waarom de in een boekbespreking ongebruikelijke vergelijking met een ander boek? Daarom vooral, omdat de Rougemont's „L'amour et l'Occident", ondanks tekorten, een bijzonder knappe apo-

logie is van de christelijke huwelijksliefde. Waar dan echter tegenover moet worden gesteld, dat de „kout” van Lantz en Snyder in wezen een niet minder knappe verdediging vormt van het huwelijk van ook geseculariseerde mensen.

G. A. KOOY

Margarete Turnowsky-Pinner: Die zweite Generation mitteleuropäischer Siedler in Israel. Schriftenreihe wissenschaftlicher Abhandlungen des Leo Baeck Institute of Jews from Germany. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1962, xiv + 136 pp.

Een merkwaardige en in ieder geval opvallende categorie immigranten binnen de Joodse kolonistensamenleving in Palestina van vóór de tweede wereldoorlog werd gevormd door de z.g. „middeneuropese” (lees: Duitse of althans Duitsprekende) Joden. Zij behoorden tot de relatief grote stroom van academici, zakenlieden en middenstanders die in de jaren dertig voor de dreiging van het nazi-regiem uitweken naar Palestina. Het is vooral deze categorie van immigranten, die heeft bijgedragen tot het beeld van Israël als een land louter bewoond door tot boer geworden intellectuelen.

Dit boek is een van de eerste studies over de Duitssprekende immigranten en hun kinderen, althans over een gemakkelijk te achterhalen deel van hen. Het heeft nl. betrekking op diegenen onder hen, die in agrarische ne-

derzettingen terecht zijn gekomen; naar schatting ongeveer 10—15 % van de in de periode 1933-39 binnengekomen immigranten. Zij worden in drie categorieën onderverdeeld: zij die in door Duitse immigranten zelf opgerichte z.g. „middenstandsnederzettingen” zijn gevestigd, degenen die zich groepsgewijs of individueel in andere niet-collectieve agrarische nederzettingen hebben gevestigd en tenslotte de immigranten die in kibboetsiem (collectieve dorpen) terecht zijn gekomen. Van ieder van deze categorieën worden de problemen van de eerste generatie en van de tweede generatie besproken, waarbij ook nog een aantal afzonderlijke nederzettingen van de tweede en derde categorie nader onder de loep wordt genomen.

Het boek is nogal anecdotisch, weinig systematisch en zeker niet sociologisch van opzet — „praesociografisch” zou men het misschien het best kunnen noemen. Dit wil echter niet zeggen, dat het hier en daar geen interessante gezichtspunten bevat. Maar jammer genoeg worden deze nauwelijks uitgewerkt of geadstrueerd. Eigenlijk slechts op één punt worden feitelijke gegevens gepresenteerd, nl. over de beroepscontinuïteit tussen beide generaties. Maar helaas zijn deze gegevens slechts voor de eerste categorie nederzettingen in tabellen gerangschikt. Samenvattend: een eerste, maar nog zeer impressionistische schets van enkele problemen van in Israël wonende Duitse Joden en hun kinderen.

J. E. ELLEMERS